

Haven Som dit eget naturreservat! hvordan?

Forslag til naturvenlig pleje, beplantning og anlæg af biotoper for dyr og planter



Blomstrende frugttræer i maj

Haver og 'grønne anlæg' lægger beslag på stadig større arealer i Danmark, en udvikling som også finder sted i det øvrige Europa. Danmarks haver, alt inkl. dækker et areal på ca. 150.000 hektar¹, et areal, som er stigende. Med deres overvejende eksotiske² beplantning og ofte naturmæssigt fattige udformning, bidrager haver og 'grønne anlæg' kun i beskedent omfang til at modvirke den forarmelse af vores biodiversitet, som Danmark, i EU, har forpligtiget sig til at rette op på inden 2020.

Disse 'grønne' bynære arealer udgør potentielt en stor naturressource. Med et ændret plantevalg og en ændret drift kan disse arealer medvirke til at erstatte det stadige tab af åbent land og natur, som i disse år sker til bl.a. intensiveret landbrug, byudvikling, erhvervsområder, veje- og tekniske anlæg mv.

Haver udgør en naturressource.

Naturindholdet i de fleste danske haver er ikke stort i øjeblikket. Med inspiration, interesse og forholdsvis få enkle midler, som et andet plantevalg, en naturvenlig havestruktur og en naturnær drift af haven, kan private haver blive af stor betydning for den vilde flora og fauna, samtidig med at de vil berige havejerne med naturoplevelser. Haver er potentielle naturreservater!

Selvom mange haver er tilplantet med smukke plantearter og er rigt blomstrende, kan arterne ofte henføres til det der kaldes trivielnatur, dvs. at det er vore mest almindelige og udbredte arter, som findes her.

Årsagerne hertil er sikkert flere og kan f.eks. være:

- En holdning til hvordan en have skal se ud og hvilken funktioner den skal udfylde
- Mangel på økologisk forståelse og interesse for natur
- Mangel på tid og interesse i at passe have
- Plantevalg, tilplantning med 'spændende 'Eksoter', dvs. planter fra fremmede himmelstrøg
- Overflødig eller unødvendig anvendelse af gødskning og kemikalier mod ukrudt, som er med til at fattiggøre livet i haven
- Overdreven 'rengøring' og lugning i haven

¹ Lars Gejl: Havens dyreliv 2005

² Ikke hjemmehørende

Nogle fordele og ulemper ved 'eksoter' i forhold til vores hjemmehørende flora og fauna:

- 'Eksoter' er ofte spændende og smukke arter fra andre klimazoner, f.eks. sydlige himmelstrøg
- En del 'eksoter' er gode nektarkilder for insekter
- Nogle 'eksoter' vil i fremtiden naturalisere sig og dermed være berigende for den hjemmehørende flora
- 'Eksoter' er ofte artsfremmede i forhold til vores hjemmehørende dyre- plante og insektliv
- Der eksisterer ikke et samspil mellem indførte planter og de hjemmehørende insekter, ligesom 'eksoterne' ikke indgår i de hjemmehørende plantesamfund
- Mange 'eksoter' er ikke klimatilpassede og fryser tilbage eller dør i hårde vintre, sidst i 2010-12
- En del 'eksoter' optræder som invasive arter, til stor skade for den oprindeligt hjemmehørende flora og fauna
- En beskeden klimaforandring mod et varmere klima kan betyde, at flere 'eksoter' fremover vil optræde invasivt

Det forholder sig anderledes med vore hjemmehørende træer, buske og stauder, som er klimatilpassede, klarer lave vintertemperaturer og vores konstante skift mellem tøj og frost. I tilgift er mange af vore hjemmehørende træer og buske smukt blomstrende, insekt- og fuglevenlige og med god frugtsætning. Som eksempel på arter, som særlig er til gavn for naturen, specielt bier og dagsommerfugle, er **hvidtjørn, tørst, kvalkved og vrietorn**.

Ved at anvende flere hjemmehørende træer, buske og stauder og indrette og pleje haven i en naturvenlig retning, kan du få mange flere og rigere naturoplevelser og i tilgift gavne vor flora og fauna.

I det følgende får du måske inspiration, ideer og lyst til at gå i gang med at omlægge haven til dit eget mini-naturlandskab. En omlægning til en havepleje jeg vil benævne:

Naturnært havebrug

Der skrives og formidles meget om haver i disse år, hvor et væld af haveblade, artikler og fjernsynsudsendelser kommer med bud på hvordan vi kan indrette vores have, helst i løbet af få dage. Oftest er der kun fokus på farver og det æstetiske og særligt på ideen om, at haven skal være "nem at passe", og "se ordentlig ud". Disse aspekter af have dyrkning er selvfølgelig også vigtige. Men oplevelserne i egen have kan blive meget større, hvis havens naturværdi for den vilde flora og fauna også bliver inddraget som et aspekt af det, at være haveejer.

Naturoplevelser i egen have, er så småt ved at komme på dagsordenen herhjemme. Artikler i haveblade og flere bøger om emnet viser, at interessen er der, men at der mangler viden om praksis.

I andre europæiske lande, f.eks. England, har trenden '**Wildlife gardening**', som kan oversættes henimod **havebrug med naturindhold**, grebet om sig.



Benved udvikler sig til et lille træ eller busk. Det er en art og størrelse med en sart, fin blomstring og smukke bær, som er god til mindre haver



Eksempel på naturnær havedrift med god struktur og artsdiversitet. Maj måned

Naturoplevelser i egen have skal også ses i det perspektiv, at vi bruger mere og mere energi og tid på at opsøge naturoplevelser langt fra vores bopæl. Gode og spændende naturoplevelser kan også opleves i haven, hvorved vi kan spare energi og tid.

Mange haveejere er dog usikre på hvordan tingene skal gribes an, og om det overhovedet kan lade sig gøre at få naturindhold i haven.

Spørgsmålene lyder tit:

- "Hvor lang tid skal jeg bruge på at passe have på en naturvenlig måde?"
- "Hvordan opnås naturoplevelser i haven, uden at den dermed kommer til at ligne en 'rodebutik' med masser af ukrudt og dermed mulige problemer i forhold til naboer?"



Blomstrende benved



Akeleje og humlebi



Blåhat er en fantastisk plante til insekter og køllesværmerens foretrukne art



Frugtbuske og frugttræer giver fine høstfarver



Blomstereng i haven juni måned. Græs og urter får lov til at gro højt inden engen skæres med le i juli-august. Den afhøstede vegetation får lov at ligge et par dage og smide frø, hvorefter den fjernes fra arealet. De høje skærplanter er den sjældne foldfrø

For at praktisere 'Naturnært havebrug' kræves en vis naturinteresse og en aktiv plejeindsats, hvis et godt resultat skal opnås. Det er absolut ikke det samme som blot *at lade stå til* og give det hele lov at gro i haven, som det nu selv vil. Resultatet vil blive utilfredsstillende med masser af aggressive arter og kun lidt naturdiversitet.

Det drejer sig tværtimod om at strukturere og pleje haven, at plante og udså gode naturarter og bekæmpe havens ukrudt gennem vækstsæsonen. På den måde får de ønskede arter får mere plads og bedre overlevelsesmuligheder. Herefter styres plejen henimod naturmæssig variation og dermed et større naturindhold.

En bevidst styret havepleje henimod et større naturindhold, kræver faktisk lige så meget tid i haven, hvis ikke mere, som en traditionel passet have. Men det udvikler sig ofte til et sjovt og spændende arbejde, og resultatet i form af efterfølgende naturoplevelser er sliddet værd. Med tiden øges interessen og appetitten på at få endnu mere naturindhold i haven.



Mange arter i blanding. Her er ikke plads til ukrudt

Inspiration til havepleje fra natur og landskab



Kattehale Mose, Nordsjælland. Tørvemose i juni med bl.a. kærmysse og vandrøllike

Teorien, eller ideen i naturnært havebrug er den, at efterligne den struktur og variation i arter og naturforhold vi finder i de mest artsrige naturtyper, som f.eks. naturenge, overdrev, krat og i naturskove, som græsnings- og stævningskove. I disse naturtyper, som findes spredt rundt om i gamle landskaber med stor naturrigdom, kan vi finde inspiration til naturnært havebrug.

Når man som haveejer kan få mere natur ind i haven ved at anvende hjemmehørende arter, hænger det sammen med, at vor hjemmehørende flora og fauna er udviklet i et samspil med de nævnte naturtyper over et meget langt tidsrum, og at meget naturindhold i Danmark er knyttet til naturskov. Det skyldes, at Danmark i fordums tid stort set var dækket af skov, og at skov er den naturgivne vegetationstype herhjemme, hvis naturen får lov at råde uden menneskelig indgriben.

Hvis man som haveejer/bruger efterligner og skaber nogle 'naturtyper' og en struktur i haven med elementer fra naturskov og artsrigt landskab, som minder om:

- den lysåbne skoveng
- vandhullet/vådområdet
- krattet
- solitærtræet
- skovbrynet

og herefter tilpasser og integrerer disse naturtyper i størrelse til haven, kan vi skabe gode vilkår for det vilde dyre- plante og insektliv.

Resultatet kan efter nogle års naturnær pleje blive til en spændende og varieret have fuld af liv og gode nære naturoplevelser.

Vores viden om hvordan vores oprindelige natur så ud og fungerede, har vi, bl.a. fra forskning i danske naturområder og fra de få og små naturskove, der stadig findes i herhjemme. Naturskove rummer mange lysninger, opstået gennem stormfald og lynnedslag, lysåbne enge opstået ved bid fra hjortevildt og græsning, oversvømmelser og skovrande med blomstrende buske og klatreplanter. Ofte rummer de også meget dødt ved i form af udgåede eller stormvæltede træer, til glæde for bl.a. spætter og urskovsinsekter. En vigtig viden om hvad der betinger en artsrigdom hidrører også fra international forskning i de tilbageværende større europæiske naturskove med et bevaret naturligt dyreliv og dermed skovdynamik. Her skaber store græs- og træædere som europæisk bison, vildhest, elg, kronhjort, bæver, m.fl. en skovmosaik, som betinger et rigt og varieret dyreliv.



Læge oksetunge



Variet skovbryn i naturskov ud til tidligere græsningseng. Her blomstrer bl.a. kaprifolie (klatrende) og hunderose rigeligt. Skovbryn og skovrande er meget vigtige for mange arter

I naturnær havepleje er følgende faktorer vigtige:

- 1) Udformning af haven, så 'skovlysningsstruktur' med opdelte indre haverum fremkommer
- 2) Valg af urter, buske og træarter med rig blomstring og frugtsætning (fortrinsvis hjemmehørende, eller klimatilpassede arter)
- 3) Udformning af mange forskellige levesteder i haven, så stor variation (mange biotoper) for dyr, fugle og insekter er til stede
- 4) Vekslen mellem lys/skygge – frodigt/magert – vådt/tørt
- 5) Tidlig forårs-blomstring af nektarfylde blomster (stauder, buske og træer)
- 6) Havedynamik: At fremme og acceptere en spontan naturudvikling
- 7) Fravalg af sprøjtemidler og ingen eller begrænset brug af kunstgødning NPK, (kompost kan anvendes i stedet)
- 8) Styring af plejen gennem rettidig beskæring, udtynding og ukrudtsbekæmpelse, så en naturvenlig artssammensætning og struktur fremkommer og vedblivende er til stede



Et eksempel på inspiration til den naturnære have: Gammelt jernalderlandskab i form af en velpasset hassel-løvgang på Gotland. Hasselbuskene skæres tilbage med års mellemrum. Rig kalkflora med bl.a. orkideer

Elementerne til at fremme og opnå en naturvenlig havedrift kan sammenfattes således:

- 1) **Hjemmehørende arter**
- 2) **Pleje henimod en naturnær struktur**
- 3) **Mangfoldighed og frodighed**
- 4) **Variation og en dynamisk haveudvikling**
- 5) **Styring og pleje**

ad 1) Hjemmehørende arter:

Der er tale om arter, der er naturligt indvandrede efter sidste istid. Disse arter har gennem årtusinder tilpasset sig de forskellige landsdeles jordbund og klima og de er i stand til at forynge sig naturligt og indgå i plantesamfund med andre hjemmehørende arter. Den hjemmehørende flora har en betydning for variationen i vort dyreliv, der er større end den, ny indførte arter har.

ad 2) Pleje henimod en naturnær struktur:

For at forstå hvad der skal til for at fremme en rig og varieret natur i haven, skal vi søge udgangspunkt i vore hjemlige artsrige naturtyper og den hjemmehørende flora og fauna. Vi skal skabe et varieret mini-kulturlandskab, med basiselementer fra den varierede og Artsrige natur.

Følgende naturelementer er vigtige:

- **Et fødegrundlag. Blomsterrige, nektarholdige træer, buske og stauder**
- **Vand, f.eks. et vandhul, en fugtlavning eller et fuglebad**
- **Læ og skjulesteder: Tætte beplantninger og krat**
- **Varme, lys og skygge. Tætte bevoksninger vekslende med lysåbne områder giver variation og skovbrynseffekt**
- **Variation i havens 'biotoper'**

Når fugle, insekter og dyr dukker op i en have, hvor ovennævnte naturelementer er opfyldt, vil de føle at her er gode levevilkår. Hvis de så samtidig finder velegnede 'have-småbiotoper', der minder om levestederne i den vilde natur, er der gode muligheder for, at mange arter vil yngle og fouragere. Disse 'have-småbiotoper' kan f.eks. være:

konstrueret havenatur

tætte beplantninger
tørre stenbede/stensamlinger
hække
lave temporære fugtarealer
vandhul
græsplæne
blomstereng

som er at sammenligne med naturtypen:

krat/skov
klippe/steppe/overdrev
skovbryn/levende hegn
eng/mose
sø/temporært vandhul
hårdt afgræsset overdrev eller klippet eng
natureng, hvor der tages hø



Engflor i maj under gamle æbletræer. Engblomme, forglemmigej, akeleje, vibeæg, dagpragtstjerne, vårladbælg m. fl.. Arealet slås med le efter afblomstring i midten af juli måned og det slåede fjernes efter frøkast

Ældre, større og lidt forsømte haver, med gamle og varierede beplantninger, specielt et rigt udvalg af blomstrende buske, frugttræer og rige stauderabatter, vil ofte byde på en stor naturmangfoldighed og gode muligheder for føde og skjul til havens fugle, dyr og insekter

Konklusion:

Naturværdien for flora og fauna i en have afhænger af, hvor mange fællestræk havens struktur og plantesamfund har med de oprindelige naturlige levesteder i det gamle landskab, som findes i naturskov, natureng, mose og overdrev mm.



Paradisæble



Varierede, tætte og gennem sommeren rigt blomstrende staudebede med overstandere af frugttræer og buske. Klippede græsgange forbinder de forskellige haverum. Blomstereng i baggrunden. Maj måned

ad 3) Mangfoldighed og frodighed

Mange af de dyr, fugle og insekter der bor i eller besøger haven, er som tidligere nævnt oprindeligt tilknyttet skoven. Derfor foretrækker de gode **læforhold og buskadser** hvor de kan søge skjul, men også **små lysninger** med lys og varme. Udformning og struktur af bevoksning i haven er derfor af stor betydning. Dagsommerfugle og insekter, herunder humlebier, honningbier og svirrefluer er meget afhængig af læ, blomstrende træer, buske og stauder samt varme solrige hjørner og lysninger.



Forårsflor med mange forskellige arter. Sort fladbælg, vår fladbælg, foldfrø, stor fladstjerne, skilla, kodriver, akelejer m.fl.. God naturstruktur med træer og buske i forskellige niveauer



Pilealant med lille ildfugl

Havens indramning.

En tæt hæk, som omgiver de fleste haver, er en god erstatning for skovbryn og levende hegn. Her søger mange af havens dyr og fugle føde.

Bedre end en klippet hæk er en beplantning i form af et levende hegn af rigt blomstrende, mindre buske med småtræer der rager op over hegnet som overstandere. Man kan supplere med klatreplanter, f.eks. kaprifolie eller skovranke ind imod haven. Mest optimalt er, hvis hegnet henligger lysåbent, i hvert fald et vist tidsrum af dagen. Så vil det være attraktivt som levested for fugle og insekter. Det er vigtigt at de valgte træ- og buskarter er velegnede til beskæring når hegnet truer med at blive for højt.



Enghaven Lillerød. Eksempel på et levende hegn i det åbne land med blomstrende arter, som hæg, mirabel, slåen, fuglekirsebær og eg mm



Også husdyrene trives i en naturnær have Her orienterer huskatten 'Pysse' sig. Af blomster ses bl.a. Forglemmigej, bidende ranunkel, skovkløver, steppehør, kodriver og gul fladbælg



Forsommer frodighed



Forårsflor af blomstrende stauder. Disse arters nektar er meget yndet af humle- og honningbier



Aurora dagsommerfugl på kratfladbælg

Valg af buske og træarter

Et 3-rækket løvtræs- og buskhegn som 'ydervæg' omkring haven kan indeholde nogen af følgende arter. (Ved indkøb på planteskolen, forlang om muligt danske racer/provenienser)

På listen er medtaget enkelte indførte arter på grund af deres skønhed og betydning i blomstringstiden for insekter. Ellers består listen af hjemmehørende, tilpassede arter af stor betydning for vor flora og fauna. Listen kan suppleres med eller erstattes af andre arter.

ART	LATIN	BLOMSTRING	FRUGT	BESKÆRING	FAUNA
hvidtjørn	<i>Crataegus</i>	xxx	xx	xx	xxx
kvalkved	<i>Viburnum opulus</i>	xxx	xx	x	xxx
vrietorn	<i>Rhamnus chartaticus</i>	xxx	xx	x	xxx
benved	<i>Euonymus europaeus</i>	xxx	xxx	x	xxx
hassel	<i>Corylus avellana</i>	xx	xxx	xx	xxx
avnbøg	<i>Betula carpinus</i>	xx	xxx	xxx	xxx
skovæble	<i>Malus sylvestris</i>	xx	xxx	x	xxx
tørst	<i>Rhamnus frangula</i>	xxx	xx	x	xxx
surbær	<i>Aronia melanocarpa</i>	xx	xxx	xx	xx
paradisæble	<i>Malus sargentii</i>	xx	xx	xx	xxx
paradisæble	<i>Malus "profsprenger"</i>	xxx	xx	xxx	xx
kræge	<i>Prunus incititia</i>	xx	xxx	x	xx
alm. røn	<i>Sorbus aucuparia</i>	xx	xxx	x	xx
bærmispel	<i>Amelanchier</i>	xx	xx	x	x
kirsebærknl.	<i>Cornus mas</i>	xxx	x	x	xxx
dun. gedeblad	<i>Lonicera ledebourii</i>	x	x	x	xx
alm. gedeblad	<i>Lonicera periclymenum</i>	xxx	xx	x	xxx
sommerf.busk	<i>Buddleia</i>	xxx	x	xx	xx
skovfyr	<i>Pinus sylvestris</i>	xx	xx	xx	xx
taks alm.	<i>Taxus baccata</i>	xx	xx	xx	xx
hyld	<i>Sambucus nigra</i>	xxx	xxx	xx	xx
pærekvæde	<i>Cydonia oblonga</i>	xxx	xxx	x	x
seljepil	<i>Salix caprea</i>	xxx	x	x	xxx

x = god
 xx = meget god/velegnet
 xxx = særdeles god/velegnet

ad 4) Variation og en dynamisk haveudvikling

Det er vigtigt at haven er varieret og indeholder skift mellem

- lys/skygge,
- frodigt/magert
- vådt/tørt
- bevoksninger/lysåbent areal

Det er klart, at jo større areal, jo bedre mulighed er der for at udforme og skabe variation over afstande, men selv i små haver er der mulighed for at skabe haverum og frodighed.

Lystræer er træer der kræver lys og selv giver lys-gennemslip, og som kan indgå i blanding med andre buske og træarter.

Eks. på lystræer og buske er, skovfyr, eg, birk, benved, paradisæble, frugttræer, røn, kirsebærkornel, tørst, hvidtjørn, mirabel, vrietorn, m.fl.

Bøg, elm, rødgran, blågran og flere andre store træer, er typiske skygetræer som skygger alle andre vækster bort. Disse er derfor ikke egnede i mindre haver.

Krat og smålunde i form af tætte mindre bevoksninger kan med fordel etableres i yderkanter af haven. Her giver de læ, optager mindst brugsplads, og så er de medvirkende til at give haven det eftertragtede lund- eller løvengspræg, dvs. en naturvariation over temaet: Indre skovbryn, overgange mellem lys og skygge, lysåbne arealer med tætte blomsterrige staudebede og overstandere af blomstrende buske og småtræer.

I haver af almindelig størrelse, skal krat og smålunde altid sammensættes af lystræer og buske, evt. indblandet lidt alm. taks som et stedsegrønt vinterislæt. Ved at blande lyskrævende buske og lystræer undgår man, at en enkelt art kommer til at dominere over de andre arter. På denne måde kan man skabe et blomstrende krat, som også giver læ.

Man kan inddele haven i mindre haverum ved at plante hække af, f.eks. bøg, avnbøg, lind eller taks, som tåler gentagen klipning. I de forskellige haverum kan så anlægges småbede, dækket af staude- og bunddækkende beplantning (brug fortrinsvis danske hjemmehørende stauder) og med bærbuske og små frugttræer i bedet som overstandere.

Haverummene og staudebede kan bindes sammen af mindre græsplæner, eller græs/naturstensbelagte stier der forbinder de forskellige haverum.



Blomstrende paradisæble i maj



Akeleje frøstjerner under gamle frugttræer



Steppebed med blomstrende eksemplarer af skærmplanten foldfrø i juni-juli. Planten ynder lyse skove og tørre kalkrige forhold. Mur fra gammelt drivhus i baggrunden

Dynamik i haven

Det er ikke alle selvsåede arter, der er uønsket ukrudt. En af ideerne ved naturnær havedrift er, at tillade og styre en dynamisk udvikling i haven, hvor visse selvsåede arter kan være velkomne.

Herved menes, at du bør vurdere selvsåede arter, det være sig blomster, buske og træer, førend de fjernes. Nogle arter kan være velegnede på stedet, eller bør omplantes, f.eks. kodrivere, akelejer, anemoner, lærkesporer, merian, perikon, hvidtjørn, peberbusk (Daphne), benved, vildroser med flere.

Hvis du f.eks. bibeholder nogle mindre grupper eller eksemplarer af planten løgkarse, som ellers optræder ukrudtsagtig, kan du tiltrække den smukke dagsommerfugl aurora. Arten søger føde og lægger æg på løgkarse og andre korsblomster. Planten er nem at trække op, hvis du vil af med den igen, men gør det før den sætter frø og husk at kikke efter aurora-sommerfuglelarver.

Ønskværdige stauder har selvfølgelig svært ved at klare sig, hvis jordbunden er dækket af aggressive arter som skvalderkål, mælkebøtter, febernellikero, brændenælde eller en kraftig græspels.

Har man først fået etableret f.eks. vilde skovanemoner, kodrivere, violer og lærkesporer i haven vil de, hvis de får plads og lov, langsomt sprede sig. Disse arter er tidlige og med til at dække jordbunden. Det er selvfølgelig en stor fordel at kunne genkende de forskellige arter tidligt på sæsonen, så du kan skelne velkomne arter fra uvelkomne. Hjælp hertil kan fås i den omfattende litteratur, der omhandler emnet.

Som senere beskrevet under afsnittet 'kvasbunken' er det vigtigt ikke at fjerne eller afskære alt dødt ved i form af f.eks. tørre grene fra gamle frugtræer. Mange insekter kan lide at sole sig på tørre solbeskinnede grene, ligesom spætten holder af at kile nødder og lignende fast i sprækkerne på døde grene. Dødt ved er med til at øge naturmangfoldigheden i haven, men det er selvfølgelig en smagssag hvor mange døde grene man som haveejer vil se på. De afskårne tørre grene kan om muligt bunkelægges i et hjørne, hvor de ikke generer, og kan på denne måde komme det vilde dyreliv til gode.

Tidlig blomstring

Af hensyn til havens vigtige bestøvere, f.eks. humlebie og bier, men også til de forårsflyvende dagsommerfugle, er det vigtigt med et tidligt blomstrende forårsflor.

Humblebidronningen er fremme allerede på gode varme dage i marts og hun skal have noget 'mad' i form af nektar. Hvis der er mad nok, og hun synes om forholdene på stedet, vil hun etablere bo i eller omkring haven og dermed være med til at sikre bestøvningen af dine frugtræer og buske.

Masser af erantis, krokus (gerne botaniske = vilde krokus), kodrivere (*Primulaer*), marts-violer, anemoner, lærkesporer og blomstrende piletræer, især den gule seljepil, hører til humlebiernes favoritplanter. Andre gode forårsblomstrende stauder er f.eks. stor fladstjerne, lungeurt, engnellikerod, vårladbælg og vibebæg.

Udover den nævnte seljepil, er mirabelle, slåen, blomme, kirsebær og spidsløn gode nektarplanter om foråret.

Jo tidligere på sæsonen dine bede er dækket af ønskværdige blomstrende planter (acceptorarter), og jo tidligere du får fjernet uønsket ukrudt (agressorarter), desto frodigere og mere dækkende vil dine blomsterbede stå gennem sommeren og dermed vanskeliggøre indvandring af uønsket aggressivt ukrudt.



Hunderose



Blomstereng i haven primo maj måned: Mængder af blomstrende, hulkravet og fladkravet kodriver (*Primula veris* og *Primula elatior*). Indramning af engen er levende hegn af bl.a. mirabelle

5) Styring og pleje

Når først havens forskellige rum og ydre hegn er etableret, gælder det fremover om at styre haveplejen med sav, saks, spade og planteskovl og gennem plantevalg at øge naturindholdet. Det er vigtigt at være opmærksom på gode og gennem dagen 'vandrende' lys/skyggeforhold, således at en rig blomstring kan fremmes. Hvis lystræer og buske udsættes for stærk skygge, holder de op med at blomstre.

Har du startet med at plante tæt, skal du ikke være bange for, efter en kort årrække, at fjerne det, der kan undværes, således at det tilbageblevne får meget bedre vilkår.

Herefter kan havens udtryk henimod 'styret natur' forfines, gennem en målrettet pleje. Vigtigt er hele tiden at holde aggressivt ukrudt på et lavt niveau. Typiske aggressive arter er:

mælkebøtte, brændenælde, febernellikero, lav ranunkel, gråbynke, hulsvøb, vild kørvel, kvikgræs, skvalderkål, burresnerre, canadisk gyldenris, ensidig klokke, rejnfan og mange flere.

Ukrudtsarter varierer dog fra have til have. En luge- og graveindsats mod disse arter skal foregå tidligt på plantesæsonen, dvs. i marts-maj for at være mest effektiv.

Et råd: Lær dit aggressive ukrudt at kende og vær over det tidligt på sæsonen!

I det følgende vil etablering og pleje af 4 vigtige naturtyper som en naturvenlig have kan/bør indeholde, blive beskrevet:

- **Blomsterengen (engen)**
- **Stenbedet (kalkstensteppen)**
- **Det lille vandhul (mosen)**
- **Kvasbunken (dødt ved)**



Et kikk mod blomstereng af løvengstype med bl.a. småbladet lind, storfrugtet hassel og kodrivere i Maj måned. I forgrunden det smukke løv på en pærekvæde

Blomstereng

På et lysåbent mindre areal af haven kan man med fordel anlægge en af de vigtigste 'biotoper' for insektlivet, **blomsterengen**.

Her må man væbne sig med nogen tålmodighed før resultatet er tilfredsstillende: Vær indstillet på at bruge noget 'knofedt' inden blomsterne viser sig og dominerer på engen.

Rigtigt etableret og plejet er blomsterengen af stor vigtighed for vores flora og fauna og en kilde til megen naturoplevelse og glæde i haven. Med årene tillige en voksende glæde, idet den med korrekt pleje bliver mere artsrig som årene går.

Vigtigt: En blomstereng egner sig ikke til meget tramp, leg og aktivitet i højsommeren, men skal lades 'urørt' indtil afhøstning hen på sommeren. Herefter tåler den moderat tramp og slid indtil næste forår.

Hvis man gerne vil færdes i blomsterengen i højsæsonen, kan der klippes små trampestier. Herved har man også gode muligheder for at følge med i blomstringen og insektlivet (og jage dræbersnegle!).

Etablering af en blomstereng kan ske på følgende to måder:

Blomstereng 1)

- Udvælg et lysåbent velegnet areal, f.eks. et græsstykke, ikke for næringsrigt og uden aggressivt ukrudt,
- Eller et eksisterende blomsterbed, som du ønsker at omlægge
- Vigtigt at du vælger et areal, der ikke skal anvendes til andre brugsformål.
- Arealet må ikke være gødet
- Der må på arealet ikke vokse store mængder af aggressivt ukrudt, f.eks. skvalderkål, mælkebøtte, kvikgræs, febernellikeroed, brændenælde, bynke, rejnfan, agertidsler, mm.

Blomstereng 2)

- En blomstereng kan også etableres helt fra bar jord, ved at tilså et ukrudtsbehandlet jordstykke med blomsterengsfrø, der passer til jordbunden. Bedst virkning fås efter brakning af det udvalgte jordstykke gennem mindst én (men bedst to) vækstsæson(er).
- Arealet kultiveres, jævnes og tromles, ligesom når en græsplæne etableres
- Arealet tilsås herefter med den ønskede frøblanding, f.eks. en indkøbt engblanding af hjemmehørende danske arter; der sås kun blomsterfrø, idet græsser nok skal indfinde sig af sig selv. Arealet dækharves let
- Herefter er det et spørgsmål om at have tålmodighed. Det tager et par år før flerårige arter begynder at blomstre. Hvis der er et-årige frø i blandingen, vil disse derimod hurtigt vise sig. Husk at fjerne/luge selvsåede, aggressive ukrudtsarter, f.eks. mælkebøtte, idet disse ellers vil brede sig og optage for meget plads i blomsterengen

Fælles for blomstereng 1) og 2):

Det udvalgte areal til blomstereng skal fremover have lov at gro uforstyrret indtil ca. slutning af juli. På dette tidspunkt er en stor del af urterne afblomstret, og græsset er modent og har sat frø.

Så er det tid til at skære/slå blomsterengen med en le, græstrimmer eller maskine, f.eks. en skiveklipper. Hvis engen er næringskraftig, skæres/slås igen i september og måske i november. Herved bortføres meget næring fra arealet. Ved for mange slåninger begunstiges græsset dog noget på bekostning af urterne. Når det afslåede efter en lille uges tid har smidt frøene, skal vegetationen rives sammen og fjernes fra arealet. Det er meget vigtigt at det afslåede materiale fjernes, for at give lys og luft til arealet og for at få nedbragt næringspuljen i jorden og dermed få bugt med aggressivt ukrudt.

I vækstsæsonen luges uønskede arter løbende bort, f.eks. mælkebøtter, bynke, agertidsler, mm. På denne måde bliver der mere lys og plads til de ønskede arter. Undgå for meget nedtrampning af engen.

For at øge diversiteten og naturindholdet i blomsterengen, kan du udså frø fra ønskede og egnede blomsterarter. Du kan også efter slåning udlægge friske klippede stauder (helst hjemmehørende arter) andetsteds fra i haven. Når frøene efter et par uger er drysset af i engen, fjernes de visne frøstandere. Indkøbte og ønskede frø fra hjemmehørende arter kan også udsås. Vær dog opmærksom på, at frøene kan være fra sydlige himmelstrøg og dermed ikke klimafaste.

Hvis blomsterengen efter en årrække er artsrig og tilstrækkelig næringsfattig, kan man nøjes med én årlig slåning, f.eks. efter 20. august. Herved opnås fuldt udbytte af alle arters blomstring. I regnfulde år, hvor engen er frodigere, er det dog optimalt med to slåninger, ca. 10. juli og efter 15. september. I tørkeår, kan engen med fordel slås tidligt omkring 1. juli. Når regnen kommer, vil man opleve en ny, sen blomstring i engen.

Sørg for at der altid er fuldt lys, eller let vandrende skygge til blomsterengen. Skygge en stor del af dagen medfører opløsning af grønsværen, ophør af blomstring og indvandring af skyggetålende skov-arter og ukrudt

For at undgå et rodet og sjusket udseende, ser det godt ud, hvis der er en markant klippet overgang fra blomsterengen med det høje græs og urter, til den klippede brugsgræsplæne.



Blomsterflor i anlagt blomstereng på offentligt areal. Blåhat, cikorie, hvid okseøj, hjertegræs, kællingetand, lancetvejbred, rødkløver m.fl.. Lillerød bymidte



Anlagt blomstereng, Allerød tennispark. Augustblomstring med bl.a. knopurt, blåhat, gul snerre, røllike, vejbred og græsser



Blomsterrig rabat, som plejes som blomstereng. Artsrigdommen er opstået på få år, efter opgravning af gammel ligusterhæk og opgravning/lugning af aggressivt ukrudt som bl.a. brændenælde, febernellikerod, hulsvøb m.fl.. Efterfølgende er der udsået hjemmehørende blomsterfrø og udlagt artsrigt frøstandere fra haven. Arealet slås med le sidst på sommeren og det afslåede fjernes.



Blomstereng i have med spredte frugttræer, hasselbuske og blomstrende buske. En sådan eng med træer og buske kaldes en træbærende eng eller 'løveng'. Juni måned

En blomstereng i haven er, med den rigtige indsats og pleje, en voksende glæde i haven.

Med korrekt pleje kan engen blive mere varieret som årene går. Smukkest er den fra midten af juni og en måned frem. Man kan selv bidrage til større artsrigdom ved at være aktiv med at tilføre nye egnede og hjemmehørende frø til engen som beskrevet (kan indkøbes). Aggressivt ukrudt bekæmpes og fjernes løbende, hvis sådant optræder.

I blomsterengen trives rigtig mange spændende insekter og dagsommerfugle, idet her er læ, fødegrundlag og skjul.



Blomstereng efter høslæt i september. Arealet er efter slåning robust og fremkommeligt. Færdsel er medvirkende til at få frøene trampet ned

Steppebedet, tørbundsbedet, stenbedet

Et bed man kan få meget glæde af at anlægge i haven er steppebedet.

Bedet kan udformes og varieres på mange forskellige måder, men fælles er, at det skal være næringsfattigt, tørt, lysåbent og være i stand til at kunne opsuge varme. På sådant et areal trives rigt blomstrende og tørketålende stauder, som tiltrækker et væld af insekter, som sommerfugle, bier, solitære bier, svirrefluer og andre spændende insekter. Med lidt held kan man også få firben og andre varmeelskende dyr til at opholde sig her.



Forår: Kik fra det tørre steppebed mod blomsterengen i baggrunden. Overfladen i bedet består af kalksten



Højsommer: Samme steppebed med et rigt flor af blomstrende arter



Højsommer. Samme steppebed som før, set i modsat retning.



Steppebed højsommer: Skovkløver, rundbælg, smalbladet klokke med flere. Juniblomstring

Etablering af kalkrigt steppebed

For at steppebedet skal få den ønskede funktion som 'biotop' i haven, er det vigtigt, at det ikke anlægges for småt. En størrelse på f.eks. 15-20 m² eller mere er fint, og vigtigt er også, at bedet anlægges på et sted i haven med fuld sol en stor del af dagen.

For at skabe de rette tørre og godt drænende forhold, er det ofte nødvendigt at begynde med at bortgrave den næringsrige havemuldjord ned til mineraljorden (ca. 40-70cm i dybden). Den bortgravede muldjord erstattes med sten af knytnæve-størrelse (singels) i bunden af udgravningen, herefter fyldes efter med drænende materialer som grus, sand og kalk.

Når det bortgravede areal er fyldt op, bør bedet hæves med samme slags drænende materialer, ca. 20-40cm over det omgivende terræn. I topblandingen af tørre grus- og stenmaterialer, opblandes en smule groft omsat kompost, for at give lidt næring i de øverste lag. Overfladen kan herefter belægges med f.eks. kalkstensfliser eller andre natursten (kan ofte købes på genbrugsmarkeder). Med en vis afstand mellem stenene til indplantering eller såning, kan man få en fin overflade afslutning, som også betyder at man kan færdes på steppebedet. Den store volumen af drænende materialer og kalksten gør, at bedet vil suge varme i dagtimerne om sommeren, og derved begunstige tørke stauder, såsom **blodrød storkenæb, svalerod, slangehoved, soløje, edderkoppeurt, dueskabiose, smalbladet klokke, liden klokke, bakkejordbær, blåhat, knopurt, vild løg, hjorterod, afbidt høgeskæg, foldfrø, opret kobjælde, gul snerre, alm. pimpinelli, kløverarter og timian med mange flere**. Samtidig vil de tørre og solrige forhold vanskeliggøre en indvandring af næringskrævende ukrudtsarter, som i tørkeperioder vil tørre væk.

Ved at indplante og indså frø fra hjemmehørende og nordiske blomsterarter, får vi her et levested (en biotop) i haven, der i højsommeren myldrer af farvestrålende blomsterarter. Sommerfugle, svirrefluer, solitære bier og andre interessante og nyttige insekter vil tiltrækkes af varmen og de mange nektarfyldte blomster. Steppebedet kan sammenlignes med en '**sommerfuglerestaurant**'.



Tidselsommerfugl på knopurt i stenbedet

Årlig pleje af steppebedet.

Er ret enkel, idet den består i en årlig nedskæring/klipning af de nedvisnede stauder med efterfølgende fjernelse af det nedklippede. Nedskæring/klip gøres bedst efter afblomstring sidst på sommeren, ca. 1. september, eller næstbedst om foråret, før 1. maj.

Det er vigtigt at bedet holdes fri for direkte og indirekte tilført næring. I tilfælde af meget bladnedfald, bør man rive bedet for blade og lignende om efteråret/ vinter og fjerne disse. Ellers risikerer man mulddannelse og dermed for næringsrige forhold i bedet.

Det kan ikke undgås at der trods de tørre forhold kommer enkelte uønskede arter i bedet, såsom græsarter, mælkebøtte, ranunkel, mm.

Det er vigtigt at disse arter fjernes løbende, idet de ikke hører til i dette bed, og på længere sigt kan udkonkurrere den ønskværdige tørbundsfloraen, hvis de får lov at brede sig.

Der er en del arbejde i at etablere et steppebed, som beskrevet ovenfor, men til gengæld får man her årligt mange fine skønhedsindtryk og naturoplevelser. Vel etableret og i drift, kan man nu indrette sin magelige siddekrog tæt på steppebedet, for herefter at nyde bedets farveflor og det myldrende sommerfugle- og insektliv på de gode sommerdage.

Steppebedet bliver hurtigt en af favoritlokaliteterne i haven.



Små havepladser giver nærhed til naturen. Siddekrog tæt på steppebed



Kalkstensmur, der kan medvirke til opdeling i haverum. Stenene afgiver den opsugede dagvarme om natten



Bølgekrønet storkenæb er en glimrende bunddækkestaude og en god bi plante, omend den kan være dominerende. Den er dog nem at komme af med, hvis den breder sig for meget. Arten tåler fint tilbageskæring efter blomstring. Humle- og honningbier suger nektar i blomstringstiden.

Det lille vandhul (mosen)



Et lille anlagt vandhul omgivet af rig vegetation med arter som: Engkabbeleje, engnellikerod, djævelsbid, lungeurt, vibebæg, bregner, frøstjerne, trenervet snerre, kongebregne, engblomme, kodrivere, engkarse og jordorkideer med flere. I vandhullet trives frøer og salamandre

Vand i haven er meget vigtigt for havens insekter og fugle. For at tilgodese dette behov, kan der mest enkelt opsættes et fuglebad, som er en udmærket løsning. Hvis man vil tiltrække flere arter som er afhængige af et vandmiljø, skal man anlægge en mindre dam, sø eller sump.

Som med blomstereng og stenbed, kan et vandmiljø anlægges på mange forskellige måder, alt efter plads, temperament og pengepung, men fælles for projektet er, at man skal skabe et areal der kan holde vand eller i det mindste være fugtigt året rundt.

I færreste tilfælde indeholder en have en naturlig lavning, der er velegnet til sø, derfor skal der som oftest udgraves en tilpas lavning til formålet. Hvordan dette gøres mest hensigtsmæssigt, må jeg henvise til litteratur om emnet, der findes på markedet.

Det udgravede areal til dam/sø må ikke anlægges for småt eller henligge i skygge en stor del af dagen. Vandhullet skal henligge lysåbent en stor del af dagens timer. Ved for meget skygge, bliver det bare et surt myggehul!

For at få den udgravede lavning vandtæt kan man:

- 1) bruge en vandtæt dug, eller et formstøbt bassin (indkøbes på en planteskole/bygemarked)
- 2) fore den udgravede eller naturlige lavning, med et tykt lag stampet ler.

Jord og beplantning omkring vandhullet

Hvis man ønsker det omgivende areal til at fremstå som sump- eller vandbed, bør dette areal ligge lavere end det omgivende terræn, således at vandet fra dammen i høvjvandtider, kan oversvømme dette areal. Den bortgravede jord kan med fordel erstattes med opblandet tørvejord, eller et ordentligt lag af gran- og fyrrenåle opblandet med lidt færdigomsat kompostjord og lidt kalk. Denne blanding kan udgøre et godt vækstmedie for fugtighedselskende planter.

Af vandplanter kan anbefales krebseklo, vandaks og vandrøllike, som er vældig gode til at holde vandet frit for alger.

I det omkringliggende sumpbed kan der bl.a. udplantes stauder, som engblomme, kattehale, vibææg, akelejejrøstjerne, engkabbeleje, hjortetrøst, engkarse, jordorkideer (kan købes på visse planteskoler), fladkravet kodriver, hvid snerre, hvid anemone, gul anemone, skovangelik, strudsvingebregne og mange flere.

I kanten af dammen kan der udlægges grove træstykker, flade sten (dog ikke kalksten), således at fugle, bier og andre insekter kan komme ned for at drikke og bade. Guldsmede og vandnymfer holder meget af at sole sig på solbeskinnede træstykker, der kan graves ned i nærheden af havedammen.

Det lille vandhul eller havedammen udgør et komplement til **blomsterengen og steppebedet**.

Med etableringen af disse 'naturtyper' er der skabt et fundament for variation i haven og dermed også for en varieret flora og fauna med mulighed for fine nære naturoplevelser.



Et panorama mod det lille vandhul bagest i billedet

Kvasbunken/dødt ved

For at skabe mulighed for et varieret dyreliv i haven, er forekomst af dødt ved i form af grene, træstykker, kompost- og kvasbunker nødvendig. Sådanne bunker rummer et utroligt dyreliv. At bortkøre kvas fra haven er det samme som at eksportere havens næring og dyreliv, udover at der tillige bruges meget fossil energi på opgaven. Derfor, prøv at indret dig hensigtsmæssigt med dine kvasbunker og andet 'haveaffald'. Det er måske ikke det mest charmerende at kikke på uomsatte kvasbunker i en have, og ofte er pladsen heller ikke til det. Ikke desto mindre er det meget vigtigt med et sådant forråds-kammer af organisk materiale, som en kvasbunke er for insektlivet og for dyr som bl.a. pindsvin.

Kvasbunker kan med fordel gemmes inde i eller bag busketter, eller i skyggefulde hjørner, der alligevel ikke anvendes. Man kan eventuelt etablere en blomstrende beplantning foran bunken, så den ikke er synlig. Omsætningen i en kvasbunke går hurtigst, hvis bunken er kompakt og kvaset er hakket til småstykker eller på anden måde neddelt ved hjælp af sav, motorsav, saks eller kompostkværn. Man kan fremme omsætningen i bunken ved at overhælde den med kold, glødefri ren aske fra brændeovnen. Dødt ved, i form af større, tørre træ- eller rodstykker, kan være meget dekorative og kan opstilles eller lægges forskellige steder i haven. Bedste træstykker til dette formål får man fra hårdtræsarter som eg, elm, enebær, taks m.fl.

Forekomst af kvasbunker fremmer pindsvin, salamandre, frøer og skrubtudser, som er vældig nyttige dyr at have i sin have, idet de kan fortære rigtig mange snegle i sæsonen. Således er skrubtudsen meget aktiv med at fange mindre snegle mellem jordbærplanter.



Tæt gammel bunke af havekvas, græsklip mm.



Tæt og gammel kvasbunke bag tæt bevoksning af buske



Et egetræ som dette, der på grund af alder har døde grene og partier af dødt ved, rummer en mangfoldig verden af insekter, laver, svampe og mikroorganismer. Öland Sverige

Eksempler på stauder som tiltrækker et rigt insektliv



Seksplettede køllesværmere på merian



Edderkoppeurt



Engblomme



Sort fladbælg er en god hjemmehørende kraftig staude



Tveskægget ærenpris

Sprøjtemidler og brug af kunstgødning

En betingelse for et alsidigt og bredspektret insektliv i haven er at udelukke sprøjtemidler og holde igen med gødskning.

Mange insektarter er særdeles følsomme overfor selv små mængder af giftige emner, hvilket selvfølgelig også vil påvirke fuglelivet i haven, når insekterne som vigtig fugleføde ikke er til stede

Mange dagsommerfugle som indtil ca. 1940-50,erne fandtes i levende hegn, skovbryn og haver, er i dag forsvundet eller blevet meget sjældne; landbrugets tidligere omfattende og upræcise marksprøjtninger, som foregik langs levende hegn, markskel og op til landbohaver er en væsentlig årsag til denne tilbagegang.

Fokus på problemet, randzoner og mere præcis sprøjteteknik har på det seneste betydet, at visse dagsommerfugle knyttet til levende hegn, af f.eks. slåen, tjørn og mirabelle, nu er i fremgang.

Netop fraværet af ukrudtsmidler i haven kan være medvirkende til at et varieret insektliv holder hinanden i skak (ligevægt), således at skadevoldere i haven aldrig bliver masseopformerede.

Hvis man er så uheldig at være plaget af de såkaldte dræbersnegle og påtænker at udlægge sneglekorn, skal man tænke på at disse korn påvirker alle former for snegle også de nyttige arter. Samtidig svækkes sneglenes vigtigste fjende, pindsvinet som spiser de forgiftede snegle. Et snegleangreb kan dog være så kraftigt og en så stor trussel mod havens stauder og afgrøder, at sneglegift er en nødvendighed. Korrekt udlagt kan man få fred for snegle i 3-4 uger, før en ny 'bølge' vælter ind fra omgivelserne.

Det er meget vigtigt at bekæmpe dræbersnegle tidligt på plantesæsonen, idet de ellers kan blive en stor plage i haven. Fangbrædder kan udlægges på strategiske steder i haven sidst på vinter/tidligt forår.

Regelmæssig aftenpatruljering på græsplæner og i haven sommeren igennem er effektiv, især i regnfulde varme perioder. Sneglene kan indsamles eller hakkes over med en skarp spade, overhældes med kogende vand, klippes over, mm.

Det har vist sig at fugle som husskade, solsort m.fl. æder mindre snegle i tørkeperioder, hvor der ikke er så meget andet føde at finde.



Engnellikerod



Vild kørvel i blomstereng



Dagpågulelje på hjortetrøst, en af de bedste 'sommerfuglestauder'



Nældesommerfugl på hjortetrøst i juli

Næringsstoffer

Alle planter har behov for næring til at gro. Er din havejord en forholdsvis almindelig god muldjord, er det ikke nødvendigt at gøde staudebede. Ved at gøde disse, risikerer man at mindre sarte stauder udkonkurreres af de store og grove som får for gode vækstvilkår. Nyplantede træer og buske skal starte i en god næringsrig jord, og kan de første år gødes med kompost. Efter nogle år, når de er i god vækst, kan gødning udelades.

Andre forhold gør sig gældende i køkkenhaven. Her er det vigtigt med en konstant god næringstilstand, hvis man skal høste gode afgrøder.

I dag findes flere alternativer til kunstgødning på markedet.

Kompost i forskellige afskygninger kan købes sækkevis på havecentre og planteskoler, også i form af økologisk gødning. Større mængder færdig kompost, baseret på haveaffald og husdyrgødning, kan købes hos specielforhandlere.

Man kan også fremstille og anvende egen kompost, hvilket er særdeles tilfredsstillende.

Når haven efter en årrække er vokset til med de ønskede løvtræer og buske, vil den normalt være selvgødende i form af det store bladnedfald, som selvfølgelig ikke skal fjernes fra haven. Køkkenhaven skal dog stadig tilføres årlig ekstra næring, til erstatning for den næring der føres væk med afgrøderne.

Det kan kun tilrådes at rive blade fra græsplæner, blomstereng og fra steppebed, resten kan ligge til omsætning. Bladene er meget vigtige for mange insekter, regnorme og mikroorganismer, som nedbryder bladene til næring, der herefter indgår i havens næringsstofkredsløb.

Som beskrevet tidligere er det vigtigt ikke at gøde blomsterengen og steppebedet, fordi de konkurrencestærke større arter, hvoraf flere er uønskede, vil udkonkurrere de små blomsterarter, som tåler og trives med tørre og næringsfattige forhold.



Steppehør 'himmelzelt' i kanten af kalkstensmur

Resume

Hvis det virker lidt uoverskueligt, at skulle gå i gang med de nævnte ideer og forslag til omlægning imod naturnær havedrift, tilrådes det at starte i det små med omlægning af mindre havearealer. Således kan du nå at følge med i udviklingen og indhøste dine egne vigtige erfaringer.

Haven må ikke blive en tung pasningspligt Den skal være til rekreation og glæde og en kilde til afstresning, samtidig med at den kan blive en lærebog om årets gang i naturen. Hvis du praktiserer naturnært havebrug, er det dog vigtigt, at haven plejes løbende, ligesom plejemyndigheder naturplejer landets mest værdifulde naturarealer.

Som årene går, samtidig med at væksten i haven styres i rigtig retning med saks, sav, græsklipper, rive og spade, bliver tingene dog nemmere og naturoplevelserne i haven en kilde til stadig større glæde. De plantede træer, buske og stauder får alder og struktur og din have bliver med tiden til et lille naturparadis. Dette forpligtiger dog en smule: Mange dyr, fugle og insekter er blevet afhængige af dit virke i haven. Uden en aktiv plejeindsats vil de stærkere og grovere vækster med tiden udkonkurrere de mindre og sarte arter. Din indsats for naturen på haveplan er med til at gøre en beskednen forskel og dermed med til at forhale den globale naturforarmelse en smule.

Disse tanker, ideer og forslag til naturnær havedrift, **skal ikke læses som en facitliste**, men som et udtryk for egne erfaringer med natur og mange års praktisering af naturnær havedrift. Dette indlæg er ment som et ide-forslag. Der findes mange andre måder at gøre, eller kombinere tingene i en have på. Prøv at iagttage hvordan tingene foregår i den 'rigtige natur' i fuld skala, og find derefter ud af din egen måde at indrette din naturnære have på.

Håber du er blevet inspireret til at gå i gang, god arbejdslyst og fornøjelse.

Kurt Borella
Skov-landskabsingeniør
Allerød Kommune

litteratur:

Lars Gejl: Politikens bog om havens dyreliv 2005

Karsten Thomsen: Alle tiders urskov. Nepenthes forlag 1996

Prime nature: Prime Nature Aps., Vestergade 10, 7323 Give

Sveriges natur: trädgården som naturreservat (Ulrika Eriksson, Carl-Axel Fall)

Haven: Dec. 2005 Martin Haugaard Steffensen : Natur i haven

Praktisk økologi: Landsforeningen Praktisk økologi

Nykilde frø: Lundbækvej Slots Bjergby 4200 Slagelse

Bilag

Liste over velegnede vilde hjemmehørende blomsterarter til naturnær havebrug:

art	Enårig	Toårig	Staude	Naturforhold	Bemærkninger
Kostnellike	X	X		Tør åben bund-eng	
Gul snerre			X	Fugtigt – tørt	
Trenervet snerre			X	Eng, mose, kalk	
Afbidt høgeskæg			X	Eng, skrænt, kalk	
Stivhåret Borst			X	Eng, kalk	
Håret høgeurt			X	Græsland, tørt	
Alm. Kongepen			X	Græsland	
Plettet kongepen			X	Kalk	
Tveskægget ærenpris			X	Lysåbne forhold	
Porcelæns-ærenpris			X	konkurrencesvag	
Skjaller	X			Eng-græsland-kalk	Vandrer rundt, snylter på græs
Ager kohvede	X			Kalk	
Alm. Kohvede	X			næringsfattig	
Skov-angelik			X	Kalk fugtigt	
Foldfrø			X	Kalk	
Hjortetrod			X	Kalk	
Vild kørvel			X	Bør anvendes begrænset	
Alm. Pimpinelle			X	Sand- kalk	
Kær-svovlrod			X	Eng, mose	
Seline			X	Mose- kalk	
Hvid anemone			X	Skovbund, eng	
Gul anemone					
Blå anemone			X	Åben skovbund – kalk	
Svovlgul anemone			X	Skovbund	Vegetativ
Anemone 'Robinsoniana'			X	Skovbund- sommerskygge	
Opret kobjælde			X	Tørt- kalk	
Rosenskovmærke			X	Bunddække	Ikke vinterstærk
Skovmærke			X	Bunddække	
Hulrodet lærkespore			X	Skovbund – kalk	
Liden lærkespore			X	Åben bund	pioner
Finger lærkespore			X	Åben bund	pioner
Stor fladstjerne			X	Lyse forhol-skovbund	
Akeleje			X	Frodig bund – eng	Meget kraftig selvsåning
Akeleje frøstjerne			X	Skovbund– kalk	Skal være Nordisk prov.
Viol frøstjerne			X	Fugt	Konkurrencesvag
Gul frøstjerne			X	Fugt- mose	Vegetativ
Merian			X	Tørt- kalk	
Djævelsbid			X	Tørv-eng- kalk	
Eng-skær			X	Kalkrigt ler– lyse skove- eng	
Hvid okseøje			X	Eng- skovbund- lys skov	
Vild løg			X	Tørt-lys skovbund	
Rams løg			X	Frodig- fugtig- skovbund	Spreder sig kraftigt
Rundbælg			X	Tørt grus- kalk	Sommerfuglestaude
Sort fladbælg			X	Kalkrigt ler- eng- skrænter	
Vår fladbælg			X	Lyse skove- eng- kalk	
Gul fladbælg			X	Eng- lys skovbund	Spreder sig kraftigt
Krat fladbælg			X	Skovrand tørt – kalk	Sart- konkurrencesvag
Skov fladbælg			X	Tørt – kalk	Klatreplante
Musevikke			X	Eng –skovkanter	
Sandvikke			X	Lyse skove – tørt	
Engblomme			X	Vældkær-enge-lyse skove – kalk	Indikator for høslæt

Stjerneskærm			X	Lyse næringsrige forhold	Ikke for tørt
Alm. Knopurt			X	Eng-tørt-kalk	Indikator for høslæt
Stor knopurt			X	Overdrev- tørt- kalk	
Lodden perikon			X	Frodig-fugtigt-kalk	Lyse skove, skovkanter
Prikbladet perikon			X	Frodigt-tørt	Spredes sig kraftigt
Kantet perikon			X	Frodig- tørt	Spredes sig
Lungeurt			X	Frodig muldbund-kalk	
Hvidpletet lungeurt			X	Muld- skovbund	Ikke hjemmeh.
Mørk kongelys			X	Eng- skovkant-tørt	God til høslæt
Liden klokke			X	Eng-tørt	Konkurrensvag
Smalbladet klokke			X	Lyse forhold-kalk	Spredes sig kraftigt Vigtigt med hjemmeh. Proveniens
Knold mjøduert			X	Lyse forhold-tørt-kalk	
Alm. Mjøduert			X	Fugt-eng-tørv	Spredes sig
Silkekatost			X	Tørt-kalk	Konkurrensvag
Moskuskatost			X	Lyse forhold	
Due skabiose			X	Kalkrigt sand-tørt-eng	God til høslæt
Blåhat			X	Tørt græsland – lys skov- eng	God til slæt- sommerfugleplante
Purløg			X	Næringsrige forhold- tørt	Spredes sig
Kinesisk purløg			X	Lyse forhold	Ikke hjemmeh. – Konkurrensvag
Stor konval			X	Lys skov	
Kant konval			X	Tør kalksteppe	Konkurrensvag
Skovkløver			X	Lyse skove, kanter-tørt-kalk	
Bjerg kløver			X	Lyse skove- kalkrigt ler-tørt kalk	Forsvundet fra Danmark
Humle sneglebælg			X	Eng-græsland- lyse forhold	Bunddække
Gul kløver			X	Eng-græsland- lyse forhold	
Alm. Krageklo			X	Overdrev- græsland-tørt	Meget kraftigt rodsystem
Blodrød storkenæb			X	Tørt- sten – kalkrig eng	God til høslæt
Bølgekrønt storkenæb			X	Lyse forhold- eng	Dominerende
Skov storkenæb			X	Lyse skove-kanter-kalk	
Lavendel			X	Tørt-lyst-kalk-grus	Insektplante
Brunelle			X	Eng-frodigt-kalk	God til slæt
Storblomstret brunelle			X	Eng-tørt-kalk	
Hjortetrøst			X	Frisk næringsrig bund	Spredes sig
Hvid fredløs			X	Lys- fugt	Konkurrensvag Ikke hjemmeh.
Søløje			X	Tørt-kalk	
Timian			X	Tørt- sand-kalk	
Vold timian		X		Tørt-grus-kalk-åben bund	
Pile alant			X	Tørt-eng-kalk	Vegetativ
Eng kabbeleje			X	Vådt – mose-vand	
Engkarse		X		Eng-vådt-kalk	Konkurrensvag
Stivhåret kalkkarse			X	Lyst-tørt-kalk	Vært for Aurora dagsommerfugl
Løggkarse			X	Næringsrigt lyst	Vært for Aurora dagsommerfugl Spredes sig kraftigt
Læge baldrian			X	Lyst-eng-kalk-skrænt	
Hyldebladet baldrian			X	Lyst-fugt	
Stepphør 'Himmelzelt'			X	Tørt-grus-kalk	Ikke vinterhårdfør
Kornet stenbræk			X	Eng-tørt-kalk	Konkurrensvag
Alm. Guldstjerne			X	Frisk næringsrigt	Spredes sig
Bellis			X	Fugt ler græsarealer	Er afhængig af tæt klip. Spredes sig i græs

Druemunke			X	Lyse skove-kalk	Skovart
Dag pragtstjerne			X	Åben skovbund – fugt-kalk	Skal have plads til selvsåning
Aften pragtstjerne			X	Eng- rabat- skovkant	
Tjærenellike			X	Mager bund- kalkfattig	
Marts viol			X	Eng, krat, skygge	Konkurrencsvag
Lancet vejbred			X	Græsland	Trives med klip
Dunet vejbred			X	Tørt kalkgrus-eng	
Ugernet edderkoppeurt			X	Kalk-sand –tørre bakker	Sand og stenbede
Grenet edderkoppeurt			X	Kalksten-skrænt-kalk	
Hulkravet kodriver			X	Eng-græsland-lyse skove-kalk	Selvsår sig fint
Fladkravet kodriver			X	Fugt- kalkrigt ler-fugtskov	
Storblomstret kodriver			X	Skove med høj luftfugtighed-kalk	Hybridiserer med de øvrige <i>Primulaer</i>
Bakkenellike			X	Tørt – grus-kalkfattig	
Trævlekrone			X	Fugtig eng-kalk	
Kattehale			X	Vandplante- mose-fugt eng	
Judaspenge			X	Lyse forhold	Vært for Aurora dagsommerfugl
Tandbæger			X	Næringsrig bund nær bebyggelse	Spredt sig flittigt på næringsrig bund
Alm. Syre			X	Eng-græsland	Arealer, der bliver slået
Bidende ranunkel			X	Tørt-eng-græsland-lys skov	
Knold ranunkel			X	Stenbed-tørt-overdrev	
Blostillende bibernelle			X	Frisk bund-kalk	
Sølv potentiel			X	Tørt-grus-magert	
Eng salvie			X	Eng-græsland-kalk	Ikke hjemmeh.
Steppesalvie			X	Tørt	Ikke hjemmeh.
Svalerod			X	Tørt-kalk-skrænter-stenbed	
Slangehoved			X	Tørt-rabat-stenbed-skrænt-kalk	
Bakkejordbær			X	Tørt-kalk-stenbed	
Mark-forglemmigej	X		X	Lyse forhold	Selvsår sig hvor der er plads. Forsvinder når pladsen overtages af flerårige
Nælde klokke			X	Næringsrige forhold	Selvsår sig kraftigt.
Vibeæg			X	Kalkrig fugteng	Konkurrencsvag
Pilealant			X	Kalk tørre lyse forhold	Vegetativ
Svalerod			X	Kalk tørre lyse forhold	God til stenbede, tørbundsarealer